

Primorske Dražgoše

Ivo Žajdela

Čeprav je od tragedije v vasi Strmec pod Mangartom minilo že 68 let, je ta širši slovenski javnosti še vedno dokaj neznan in še v redkih zapisih, ki obstajajo, avtorji ne povedo, da so zanj krivi predvsem partizani.

Danes na kraj, kjer so Nemci ustrelili moške iz Strmca, spominja skromen križ in šop rož.

Poglejmo, kaj je o dogodkih tik pred tragedijo in na sam dan tragedije v Strmcu zapisal Jaka Vadenjal v knjigi *Domovanje v raju* (Tolminski muzej, 2009). »Na tem mestu je potrebno navesti sosledje nepovezanih dogodkov, ki so neposredno pripeljali do katastrofe,« je zapisal. V četrtek, 7. oktobra 1943, se je zamenjala straža nemške enote v Logu. Odhajajoči vojaki niso nove enote seznanili z vsemi nalogami. Med temi dolžnostmi je bilo tudi zavarovanje vhoda v rudniški predor štoln, tako se je zgodilo, da je bil vhod cele tri dni nezastražen.

Akcija v predoru štoln Loška partizanska enota, verjetno loški rudarji, člani obveščevalnih enot Bovške čete, so po obvestilu, ki

so ga prejeli v soboto, 9. oktobra, ponoči, vzeli lokomotivo, stoječo za vrati ob vhodu v predor, se odpeljali v rudnik, vzeli še drugo tamkajšnjo lokomotivo in obe 600 m pred izhodom iz predora iztirili, tako da prevoz ni bil mogoč. Lokomotivi nista bili poškodovani, pač pa sta ležali v vodi ob progi, le tračnice ozkotirne železnice so bile odtrgane. Ta malenkostna sabotaža je bila izvedena v hudi časovni stiski zaradi nevarnosti, da bi prišli stražarji pred vhod v predor.

Naslednje jutro, v nedeljo, 10. oktobra, je čuvaj pred vhomom (Piuzi) obvestil upravo rudnika o dogodku. Nemški poverjenik v rabeljskem rudniku dipl. ing. Otto Hempl je bil o sabotaži obveščen ob 8.30 zjutraj. Takoj je poslal obratovodjo na kraj

dogodka, naj se gre prepričati, kakšna škoda je z iztirjenjem lokomotiv nastala, in naj jo, če se da, tudi popravi. Obratovodja se je odpeljal s tretjo lokomotivo po predoru in si ogledal stanje ter ugotovil, da sam ne more popraviti nastale škode.

Okrog 14. ure, ko se je ing. Hempl vrnil sestanka z SS-standartenführerjem dr. Brandtom, mu je obratovodja poročal o stanju v predoru. Ing. Hempl se je odločil, da gre še sam v Log na ogled z osebnim avtom. S seboj je vzel še vodjo rabeljske zaščitne čete podporočnika Feldnerja. Ko se je ing. Hempl v Rablju že usedel v avto, sta prišla z avtom dva SS oficirja iz Reinerjevega štaba z Bleda. SS standartenführer dr. Friedrich Reiner je bil guverner (gauleiter) v večjem delu Sloveni-

je in Primorske, imenovane operacijska cona Jadransko primorje (Küstenland). Ko sta slišala kam in zakaj je namenjen, sta se odločila, da gresta z njim v Log.

Partizanski zasedi Borci Bovške čete so pripravili dve zasedi na predelski cesti v nedeljo dopoldne (10. oktober). Prvo zasedo so postavili na predzadnjem ovinku pod Strmcem (nasproti znamenja križa), drugo pa na skalnatem grebenu pred Mlinčcem, kjer se odcepi goska cesta do koč pod Mangartom. Ko se je zgodaj popoldne pojavil osebni avto ing. Hempla s podporočnikom Feldnerjem v Strmcu, ga partizani niso napadli, temveč pustili, da je odpeljal v Log, kamor sta prispela neovirana.

Kot je bila navada SS oddelkov, sta blejska SS oficirja vzela s seboj spremstvo. Pri potovanju SS oficirjev je bilo običajno za njihova potovanja po sovražnem ozemlju to, da sta jih spremljala najmanj dva tovarnjaka vojakov, eden spredaj, vmes osebni avto in drugi tovarnjak vojakov zadaj.

Značilni partizanski umik Ko je konvoj prišel do ovinka pod Strmcem, kjer jih je čakala partizanska zaseda, so borci začeli streljati. En SS oficir v osebnem avtu je bil ubit, drugi ranjen. Zaseda sta bila tudi tovarnjaka z vojniki, ki pa so odgovarjali nazaj z ognjem. V tem bojnem metežu je voznik osebnega avtomobila avto obrnil in se ustavil pri zadnji hiši v vasi, kjer so Poharjevi nudili ranjencu prvo pomoč, nato je avto odpeljal dalje v Rabelj. Tovarnjaka z ranjenimi vojniki sta odpeljala dalje v Log. V Mlinarjevi hiši, kjer so bili nastanjeni nemški vojaki, so ranjencem, osem po številu, nudili prvo pomoč. Ura je bila nekaj čez četrto popoldne.

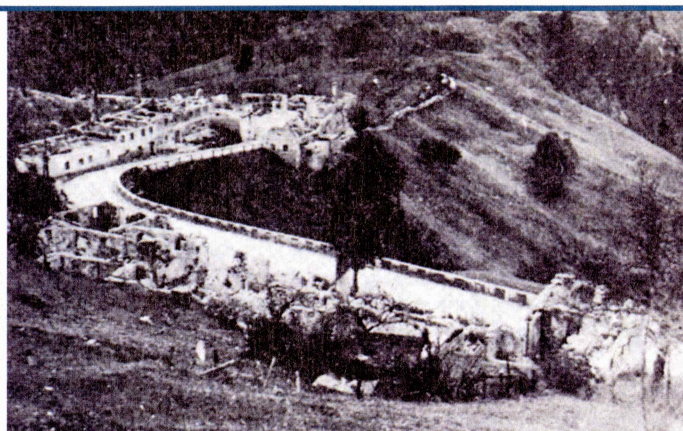
V dobre pol ure je napadenim prišla na pomoč z nekaj tovarnjaki rabeljska zaščitna četa; to enoto pa je presenetila in napadla partizanska zaseda pri Mlinču nad vasjo. Nemci so odgovorili z močnim streljanjem, saj so bili na to že pripravljeni. V tem napadu so bili trije vojaki mrtvi, sedem pa je bilo ranjenih.

Desetina te enote je hotela obkoliti partizane in jim priti za hrbet, vendar je partizanska zaseda predvidela ta manever in napadla tudi to nemško enoto, kjer je bil eden mrtev in dva ranjena. Bojevanje je trajalo vse do teme. Nemške rabeljske enote so o tem drugem neuspelem napadu na partizanske enote že med napadom obvestile štab SS bataljona kraških lovcev v Žabnici in jih prosile za pomoč.

Enota Brandtovega bataljona iz Žabnice je prišla na kraj dogajanja pred trdo nočjo in že s Predela je začela streljati z lahкими topovi na okolico Strmca, da bi uničili ali vsaj pregnali partizanske zasede. Enota seveda ni nalletela na partizanski odpor, ker so se ti že umaknili s položajev v tabor pod Mangartom.

Povračilni ukrep Ko je ta Brandtova enota prišla v vas Strmec, je pričela s povračilnim ukrepom in se znesla nad nedolžnimi vaščani in vasjo.

Tu naj navedem pomemben podatek, ki ga Vadnjal ni vpletel v središče dogajanja, je pa še kako pomemben za razumevanje dogajanja in tudi same krivde ta strmsko tragedijo. Po partizanski akciji v iztirjenjem dveh rudniških lokomotiv v predoru štoln se je večina mlajših moških skupaj z družinami umaknila v Rabelj. Lahko so predvidevali, da bo sledil nemški odgovor. Predvideva-

Skromni sličici požgane vasi

mo lahko, da so vedeli tudi že za načrtovano partizansko zasedo na predelski cesti pred in za vasjo Strmec. Razlogov za umik na varno je bilo več kot dovolj. Ko so Nemci prišli v vas, so bili tam le še starejši moški, otroci in ženske, torej tisti, ki so se težko lahko umaknili v Rabelj; poleg tega vsa vas pač ni mogla iti tja.

Požig vasi in morija Nemci so v nedeljo pozno zvečer (10. oktober) nagnali vse moške, med njimi tudi nekaj mladoletnih fantov, v Meikovo pivnico in jih tam zasliševali vso noč. Drugo jutro, v ponedeljek, 11. oktobra 1943, so SS-ovci iz hiš izgnali še vse ženske in otroke ter jih najprej zgnatli v osnovno šolo, nato so jih po dobri uri zasliševanja nagnali peš v Log. Po odhodu žena in otrok so začeli vas požigati. V eni od hiš sredi vasi je zgorela nepokretna Helena Vencelj - Htinova mama, stara 87 let. Pod Meikovo gostilno so ustrelili vseh 16 moških, ki so jih našli v vasi. Ustreljeni so bili naslednji Strmčani: Jožef Vencelj, Anton Valas, Andrej Vencelj, Ferdinand Kuk, Jožef Štrukelj, Jožef Štrukelj (sin), Franc Vencelj, Franc Vencelj (sin), Anton Pohar, Andrej Pohar (brat), Andrej Ven-

celj, Andrej Vencelj, Karlo Kuk, Andrej Štrukelj, Miha Štrukelj (brat) in Anton Možina.

Ko so žene in otroci prišli do kraja, imenovanega »Hrib«, pod vasjo, so zaslišali streljanje, vendar niso vedeli, le slutili so lahko, kaj se je to pomenilo.

Požig Koritnice Še isti dan dopoldne je del Nemcev odšel v loško Koritnico, odpeljal vse prebivalce in zažgal vse hiše (bilo naj bi jih pet) razen Jurnove, nazaj grede so pobrali tudi Urhova otroka Tonija in Anico, ki pa sta imela srečo, da je Tomaž Birtov prepričal Nemce o nevpletenosti otrok v strmsko partizansko akcijo.

V Logu so zaprli od deset do petnajst moških in jim zagrozili, da jih bodo ustrelili, če bi prišlo do ponovnega partizanskega napada. Loški obveščevalec (Mirko Plešcevec) je odšel takoj v Koritnico in partizane obvestil o zaprtih Ložanih in nemški grožnji, zato so se partizani preko Ozebnika pod Jalovcem umaknili v dolino Bavšico. V Logu so na tovarnjak naložili vse ženske in otroke iz Strmca in Koritnice ter jih odpeljali v kasarne nad Trbižem. Šele ko so se žene peljale skozi vas, so videle, kaj se je z njihovo vasjo zgodilo.

Obupane in z žalostjo v srcu so gledale na svoje goreče hiše in le slutile so lahko, kaj se je zgodilo z njihovimi možmi in sinovi.

Trpljenje žensk in otrok Preden se je začel napad partizanov na Nemce, v nedeljo dopoldne, je Andrej Poharjev odpeljal svojo družino na varno v čuvajnico strmo nad vasjo pri bazenu za hidroelektrarno Koritnica. Ko je v vasi nastopil mir, je ponoči prišel v vas, da bi videl, kaj se je zgodilo. Imel je smolo in pri cerkvi padel v roke nemški zasedi. Odpeljali so ga v Log misleč, da je eden od partizanov. Zasliševali in mučili so ga in ga verjetno že mrtvega odložili k ustreljenim.

Lahko si predstavljamo, kaj so pretrpele žene in otroci v trbiških kasarnah, da o skoraj nobeni hrani niti ne govorimo. Nepopisen strah pred nadaljnjo usodo je nekatere spravil skoraj do obupa.

Po posredovanju uprave rabeljskega rudnika (ing. Nogare) so žene in otroke, katerih moške so bili rabeljski rudarji (to so bili vsi), po osmih dneh spustili na prostost. Večina njih je ostala v Rablju, ker jim je rudnik preskrbel tudi stanovanja.

Vsak dan po eno krsto Nemci ustreljenih talcev niso pustili takoj pokopati. Nekaj domačinov, Ložanov in Strmčanov, jih je drugi dan skrivaj le površno prekrilo z zemljo, da jih ne bi ogrožale divje zveri. Šele čez štiri mesece, 23. februarja 1944, je bilo svojcem in domačinom dovoljeno, da so jih pokopali na loškem pokopališču. Strmčani vedo povedati, da jim je Tona Marka - Ubic iz Loga napravil vsak dan po eno krsto. **D**

Nadaljevanje prihodnjic

STRUKELJ MIHAEL	1917
VENCELJ MIHAEL	1917
USTRELENI KOT TALCI	
KUK FERDINAND	1935
KUK IVAN	1936
KUK KARLO	1910
MOŽINA ANTON	1935
POHAR ANDREJ	1939
POHAR ANTON	1937
ŠTRUKELJ ANDREJ	1930
ŠTRUKELJ JOŽEF	1925

Komunistični spomenik sredi Strmca